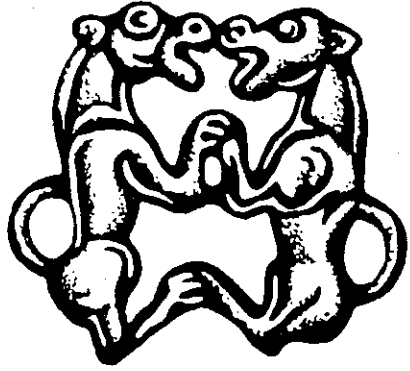

В.М. Зубар, Н.О. Сон

ЩЕ РАЗ З ПРИВОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕПІТАФІЇ СОЛДАТА І СУГАМБРСЬКОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ КОГОРТИ З ХЕРСОНЕСА ТАВРІЙСЬКОГО

Критично розглянуто відновлення та інтерпретацію епітафії Гая Юлія Валента, солдата І Сугамбрської ветеранської когорти з Херсонеса, які нещодавно запропонував К. Цукерман.

У 1996 р. Національний заповідник «Херсонес Таврійський» придбав фрагментований вапняковий надгробок з епітафією солдата І Сугамбрської когорти, який видали Є.Я. Туровський та А.А. Філіпенко, а потім його було перевидано¹. У результаті аналізу цієї унікальної пам'ятки із залученням широкого кола аналогій було встановлено, що надгробок слід датувати межею II—III ст. н. е. Виходячи з того що в епітафії відсутнє ім'я людини, яка поставила надгробний пам'ятник, а також з наявності в шостому рядку *aeres*, яким неправильно було відтворено множину від *aes*, текст епітафії відновлено таким чином:

I D(is) M(anibus)
G(aius) Iul(ius) Val(ens)
miles co[h](ortis)
I Sug(ambrorum) Ve[t](eranae)
> (centuria) Paulin[i]
aeres [V—an]
no be[ne mer]
ente p[osuit tit(ulum)?]

Переклад: «Богам Манам. Гай Юлій Валент, солдат І Сугамбрської ветеранської когорти. Центурія Пауліна (чи Павлина) (за) військову службу (впродовж) V—років, що добре заслугував, поставила (надгробний пам'ятник?)».

Проте це відновлення переглянув К. Цукерман. Спочатку в короткому викладенні його позиція була опублікована французькою мовою, а в розширеному варіанті — російською². На основі того що в кінці шостого рядка, що зберігся, на фотографії, опублікованій Є.Я. Туровським і А.А. Філіпенко, перед сколом, нібито чітко видно слід горизонтальної гачки літери P, К. Цукерман пропонує текст епітафії читати так:

I D(is) M(anibus)
G(aius) Iul(ius) Val(ens)
miles co[h](ortis)
I Sug(ambrorum) Ve[t](eranae)
> (centuria) Paulin[i]
(h)eres p[atros]
no be[ne mer]
ente p[osuit]

Переклад: «Богам Манам. Гай Юлій Валент, солдат І когорти Сугамбров-ветеранов, центурии Павлина. Наследник патрону, хорошо заслужившему, поставил».

Якщо виходити з відновлення К. Цукермана, то надгробок було поставлено патрону наслідником, який опустив в епітафії своє ім'я. Це, а також значні розміри вапнякового надгробка, з погляду К. Цукермана, свідчать про те, що солдат І Сугамбрської ветеранської когорти «был человеком состоятельным, обладателем раба (?) (виділено нами. — В.З., Н.С.) — что неординарно для солдат херсонесской вексилляции — и, очевидно, достаточных сбережений, чтобы обеспечить себе достойное погребение»³. Утім, пропонуючи своє відтворення, у результаті якого «эпитафия начинает приобретать вполне обычный вид», К. Цукерман не пояснює, чому в його відновленні відсутні роки життя і служби померлого, традиційні для такого роду пам'ятників. Уже це виключає віднесення його до добре відомого типу римських солдатських надгробків зі стандартною формою епітафій.

Більше того, запропоноване К. Цукерманом відновлення натикається на одну вельми суттєву перепону. Річ у тім, що основним аргументом для перегляду запропонованого раніше читання, з погляду К. Цукермана, є наявність в шостому рядку, перед сколом, слідів вертикальної гаси літери Р, на чому, власне, й ґрунтується запропонована ним нова інтерпретація епітафії⁴. Проте, посилаючись на фото, опубліковане Є.Я. Туровським і А.А. Філіпенко⁵, де нібито видно вертикальну гасу літери Р, К. Цукерман повністю ігнорує той факт, що в попередніх публікаціях, у тому числі й зазначених авторів, у цьому місці на основі фрагментів, що збереглися, відтворювалася літера чи цифра V⁶. Причому ця реконструкція була зроблена не за фотографією, а в результаті вивчення пам'ятника *in visu* у фондах Національного заповідника «Херсонес Таврійський», і не викликає жодних сумнівів (див. рисунок). Тому запропоновані К. Цукерманом відновлення та інтерпретація епітафії солдата І Сугамбрської ветеранської когорти не можуть бути прийнятні, оскільки побудовані штучно, без урахування реальних залишків цифри V у кінці шостого збереженого рядка пам'ятника.

Отже, наведене переконує у можливості запропонованого нами раніше відновлення. Центурія Пауліна (чи Павліна), на протигагу звичайному стандарту римських солдатських епітафій, слугує підметом, а не уточнює тут війську належність померлого, як вважає К. Цукерман слідом за Є.Я. Туровським і А.А. Філіпенко. *Aeges* є не «варварською», як пише К. Цукерман⁷, а помилковою формою написання множини слова *aes*, яким у солдатських епітафій, переважно на території Іспанії, позначали військову службу⁸. Слід урахувати, що такі епітафії у віддалених місцях дислокації римських підрозділів, яким і був Херсонес, писали не професійні різьбляри, а, як правило, товариші по службі померлого. У II—III ст. н. е. переважно це були вихідці з провінцій різного етнічного походження⁹, від яких у написах в усіх випадках важко очікувати класичного вживання латини¹⁰. Цим же, імовірно, слід пояснювати й те, що епітафія поставлена від імені, а можливо, і за рахунок загальної каси¹¹ центурії, в якій служив солдат, а також відсутність зазначення його віку, на відміну від традиційної форми римських епітафій, які загалом мали низку особливостей¹². Природно те, що надгробок фрагментований, а формула епітафії має особливості. Це не дає змоги вважати запропоноване нами відтворення єдино правильним. Утім слід рішуче відмовитися від спроб його перегляду не на основі аналізу самого пам'ятника, а виходячи зі слідів літер, існування яких лише припускається, а насправді вони на камені відсутні.

Надгробок Гая Юлія Валента, солдата І Сугамбрської ветеранської когорти з Херсонеса. Шостий рядок збільшено

¹ Туровский Е.Я., Филиппенко А.А. Новое надгробие римского солдата с некрополя Херсонеса Таврического // Археология. — 1996. — № 2. — С. 140—143; Зубар В.М., Сон Н.О. З приводу інтерпретації нового латинського напису з Херсонеса // Археология. — 1997. — № 1. — С. 120—128; Зубарь В.М., Сон Н.А. Надгробие солдата I Сугамбрской когорты из Херсонеса // ВДИ. — 2000. — № 3. — С. 39—47.

² АЕ. — 2000. — Р. 479—480, № 1286; Цукерман К. О надгробии Гая Юлия Валента из Херсонеса // МАИЭТ. — 2003. — 10. — С. 399—401.

³ Там же. — С. 400.

⁴ Там же.

⁵ Порівн.: АЕ. — Р. 480.

⁶ Туровский Е.Я., Филиппенко А.А. Указ. соч. — С. 140—141; Зубар В.М., Сон Н.О. Зазн. праця. — С. 124; Зубарь В.М., Сон Н.А. Указ. соч. — С. 44.

⁷ Цукерман К. Указ. соч. — С. 400.

⁸ *Vohes Y.Le. Die römische Armee. Von Augustus zu Konstantin d. Gr.* — Stuttgart, 1993. — S. 13; порівн.: *Holder P.A. Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan.* — London, 1980. — P. 272, N 351; P. 273, N 391; P. 275, N 451, 453; P. 289, N 801.

⁹ Для території Мезії детальн. див.: *Mann J.C. Legiary Recruitment and Veteran Settlement During the Principate.* — London, 1983. — P. 36—39.

¹⁰ Порівн.: Савеля О.Я., Сарновский Т. Надгробие Юлия Валента из Балаклавы // Сарновский Т., Савеля О. Балаклава. Римская военная база и святилище Юпитера Долихена. — Warschau, 2000. — С. 195; Приклади подібного роду наводить і К. Цукерман, див.: *Цукерман К. Указ. соч.* — С. 400.

¹¹ Порівн.: *Parker H.M.D. Roman Legions.* — New York, 1958. — P. 219; Зубарь В.М. К пониманию IOSPE, P, 550 // ВДИ. — 1989. — № 2. — С. 126 з літературою.

¹² Порівн.: *Sandys J.E. Latin Epigraphy. An Introduction to the Study of Latin Inscriptions.* — Groningen, 1969. — P. 60—82.

Одержано 01.06.2004

В.М. Зубарь, Н.А. Сон

ЕЩЕ РАЗ ПО ПОВОДУ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЭПИТАФИИ СОЛДАТА I СУГАМБРСКОЙ ВЕТЕРАНСКОЙ КОГОРТЫ ИЗ ХЕРСОНЕСА ТАВРИЧЕСКОГО

Заметка посвящена анализу нового восстановления эпитафии солдата I Сугамбрской ветеранской когорты из Херсонеса Таврического, которое предложил К. Цукерман. Вариант исследователя базируется на предположении, что в конце шестой строки читается вертикальная гаста буквы Р. Однако это заключение было сделано по фотографии, а не в результате работы с памятником, где в указанном месте сохранились верхние части цифры V. Поэтому предлагаемое К. Цукерманом восстановление ошибочно и не может быть принято. Следует решительно отказаться от попытки пересмотра интерпретации этой достаточно оригинальной эпитафии без знакомства с ней *in visu*, а лишь исходя из предполагаемых следов буквы, которые в действительности отсутствуют на камне.

V.M. Zubar, N.O. Son

ONCE MORE TO THE INTERPRETATION OF THE EPITAPH TO THE SOLDIER OF THE I SUGAMBR VETERAN COHORT FROM TAURIC CHERSONESOS

The article is devoted to the analysis of a new reconstruction of the epitaph to the soldier of the I Sugambr veteran cohort from Tauric Chersonesos, which was recently suggested by K. Tsukerman. The proposed reading is based on the suggestion that there are traces of a vertical bar of letter P in the end of the sixth line. However, this assumption was made by photograph, without working on the monument itself on which the top parts of figure V have remained. For this reason K. Tsukerman's reconstruction is erroneous and cannot be accepted. One should decidedly reject the attempts of reconsidering the interpretation of this rather unusual epitaph without becoming acquainted with it *in visu* and proceeding from probable traces of a letter, which are actually absent on the stone.